КОНСТАНТИН ИВАНОВ

Нарепи

НАРОДНА МЛАДЕЖ

И20
15200

НАРСПИ

ЧУВАШКА ПОЕМА

Союзу чувашских
писателей

Софія,
11.I.1962

Константин Иванов

СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ

Чувашское
Государственное Издательство
Чебоксары 1957
Тираж 6 000 экз.

И2

КОНСТАНТИН ИВАНОВ

Сфиг
II=20

Марсий

ЧУВАШКА ПОЕМА

кр

ПРЕВЕДЕ НИКОЛАЙ МАРАНГОЗОВ
ОТ РУСКИЯ ПРЕВОД НА ПЕДЕР ХУЗАНГАЙ

7505

„НАРОДНА МЛАДЕЖ"
ИЗДАТЕЛСТВО НА ЦК НА ДКМС
СОФИЯ 1961

ПРОВЕРЕНО
20 01

Константин Василиевич Иванов

НАРСПИ
Чувашка поема

Преведе Николай Марангозов
от руския превод на Педер Хузангай

Редактор Добри Жотев
Художник Ив. Кирков
Художествен редактор Здравка Тасева
Технически редактор Лазар Христов
Коректор Недялка Труфева

*

Дадена за печат на 29. X. 1961 г.
Излязла от печат на 30. XII. 1961 г.
Поръчка № 215. Тираж 2000. Формат 1/16 59/84
Печатни коли 4·25

*

„Народна младеж" — издателство на ЦК на ДКМС
Държавен полиграфически комбинат „Димитър Благоев"
София 1961

И-15200
НАЦИОНАЛНА
БИБЛИОТЕКА

ШЕДЬОВЪР НА ЧУВАШКАТА ПОЕЗИЯ, ГОРДОСТ НА ЧУВАШКИЯ НАРОД

Когато пътувах из България (май—юни 1959 година и септември — октомври 1960 година, гледах народни веселби и игри и сам взимах участие в не едно хоро, когато слушах много родни на нас звуци на гайда и кавал, когато виждах поразително приличащи на нашите „тере" български орнаменти, аз си спомнях за поезията на Константин Иванов. През време на незабравимите срещи с българските писатели — било на шумни литературни събрания, било на интимно домашно ешмедеме, аз пак се връщах към стиховете на Константин Иванов. Работата е в това, че мнозина от моите български събратя се срещаха за първи път не само с чувашки поет, но изобщо с чуваш. Пък и аз преди това се познавах с единици от моите сънародници. Но мнозина от българите, които следят литературата, вече знаеха от неедноократните изказвания на Ангел Тодоров, Георги Караславов и на други писатели за нашите роднински отношения. Затова хора от най-различни професии и призвания проявяваха най-жив интерес към нашия народ, към неговото минало и настояще: към историята, езика, изкуството, литературата му... Аз разправях за Чувашия и много съжалявах, че не съм взел със себе си книги на Константин Иванов. И още мислех си: ако някога поезията на Константин Иванов стигне до българите на родния им език, това непременно ще обогати представата на един народ за друг — в дадения случай за исторически родствен народ.

И ето, приятелят на нашата литература Николай Маранговов преведе най-доброто произведение на поета — поемата му „Нарспи". Изпитвам приятно задоволство, че тази работа бе извършена през време на пребиваването ми в България, че и аз, сам не малко превеждал, имах достъп в „лабораторията" на моя колега.

Трудно е да се съди за майсторството на превода без основно познаване на българския език. Доколкото можах да вникна в

текста с помощта на речник, констатирах, че преводът е много близък с оригинала.

Известният руски поет В. А. Жуковски казва за изкуството на преводача: „Робската вярност може да стане робска измяна". А великият Гьоте е писал: „Съществуват два принципа на превода: единият от тях изисква авторът да бъде преселен при нас — така че да можем да видим в него наш съотечественик; другият, напротив, предявява към нас изискване — сами да се отправим при този чуждоземец и да се нагодим към условията на живота му, към строежа на неговия език, към неговите особености".

До каква степен Николай Марангозов е „преселил" автора в своята страна или доколко е успял той да се доближи към него, като се е „отправил" в неговата страна, ще могат да установят след време българите, които ще научат чувашкия език, и чувашите, които ще овладеят българския. Че това ще стане, аз не се съмнявам, защото взаимният интерес на нашите народи един към друг расте от година на година. Очевидно и в това голямо дело литературата, както винаги, ще изиграе своята немалка роля.

Независимо от това себеотрицателната работа на Николай Марангозов предизвика сред литераторите на Чувашия чувство на най-искрена благодарност и симпатия към този изтъкнат поет. Сигурен съм, че това чувство споделя цялата наша общественост. Тук бих искал да благодаря и на служителите от българското издателство за старателното оформление на книгата и на художника за прекрасните илюстрации.

Константин Иванов е национална гордост и слава на чувашкия народ, своеобразна енциклопедия на неговия живот. Той с право се смята за основоположник на чувашката художествена литература. Преди него на литературната ни арена имаше редица повече или по-малко значителни поети и прозаици. Първите печатни стихове на чувашкия език, стигнали до нас в руска транскрипция, излизат към 1767 година. Но поезията на Константин Иванов — това е върхът на цялата ни предиреволюционна литература.

Константин Иванов е роден на 27 май 1890 година в село Слакбаш (по чувашки — Слакпусь), Бижбулякски район, Башкирска република. Баща му Вазинькà, син на писар Магулай, е бил грамотен, напредничав човек на своето време: той е полу-

чавал вестници и списания, добре се е обяснявал на руски, знаел татарски и башкирски език. Бъдещият поет е бил изпратен да учи в Симбирската чувашка учителска школа — единствено учебно заведение с програма на семинария за чуваши в царска Русия. Основателят и директорът на тази школа е бил бележитият просветител на чувашкия народ, педагог, общественик, създател на чувашката азбука и писменост — Иван Яковлевич Яковлев (1848—1930 г.). Дейността на този човек, наречен „патриарх на чувашката култура", беше високо оценена от великия Ленин. През април 1918 година В. И. Ленин в една телеграма до Симбирския Съвет на депутатите писа: „Интересува ме съдбата на инспектора на чувашките училища Иван Яковлевич Яковлев, работил петдесет години за издигане на чуваши и неведнъж преследван от царизма..."

Като възпитаник на Яковлевското училище, а после и преподавател в същото, Константин Иванов написва баладите „Две дъщери", „Вдовица" и поемата „Нарспи". Те всички били издадени в Симбирск през 1908 година в сборника „Приказки и предания на чуваши". Това донякъде необикновено название е дадено на книгата за това, защото Яковлев, поел инициативата по издаването ѝ, иска да приспи бдителността на реакционната цензура.

Освен това почти едновременно поетът превежда на чувашки език „Песента за търговеца Калашников", стихотворенията „Затворник", „Вълни и хора", „Платно", „Чаша на живота", „Скала" от Лермонтов, някои стихове от Огарьов, Колцов, Некрасов, Хайне, Гьоте и др.

Много от произведенията на Константин Иванов остават неотпечатани до края на неговия живот. Между тях стигналата до нас в откъси трагедия „Роб на дявола", стихотворното посвещение по случай четиридесетата годишнина на Симбирската чувашка учителска школа и шестдесетата годишнина на нейния основател И. Я. Яковлев „Нашето време", скиците на семейната хроника „Род на Пърта", цикълът от стихотворни приказки „Гладни" и др.

Върхът на поетичното изкуство на Константин Иванов е неговата безсмъртна поема „Нарспи". Във връзка с четиридесетата годишнина от публикуването ѝ известният руски поет Александър Твардовски писа за нея следното: „Нарспи" е произведение, което принадлежи на перото на чувашкия поет, просветител и демократ Константин Иванов, произведение ярко, свое-

образно, събрало в себе си голямото богатство на народна ценна поезия, пронизано от прогресивната идея за борба срещу потисничеството на богаташите, срещу предразсъдъците на невежественото и угнетено предреволюционно чувашко село..." (Вестник „Красная Чувашия" от 19 октомври 1848 г.)

Истинска народностност, висока простота, огромна емоционална сила, композиционна стройност, колоритност на пейзажа, осезаемост и пластичност на образите, завършеност на техните характери, стремително развитие на сюжета, трагедийност по социалната ѝ същност, наред с това удивителна целомъдреност, чувство за мярка, проникване в дълбочината на народната психика — ето какво ни подкупва в „Нарспи". Най-поразителното е това, че поемата е написана от седемнадесет-осемнадесетгодишен юноша. Не са много примерите на такава хармонична сплав на романтиката със суровия реализъм, които са дали поетите в целия свят на толкова ранна възраст.

В Чувашия няма нито един грамотен човек, който да не знае наизуст поне няколко четиристишия от „Нарспи". Нещо повече: дори неграмотни старици и старци нерядко пеят думите на поета, като сами измислят мелодии. Много от изразите на поемата станаха пословици и поговорки. „Нарспи" продължава да вдъхновява нашите композитори, художници, драматурзи. Инсценировката ѝ ето вече над четиридесет години не слиза от сцените на чувашките театри.

Колоритът на „Нарспи", както ще види българският читател, е езически колорит. Тук няма нито намек на християнството, макар че проникването му в духовния свят на нашия народ започна през XVI век — след присъединяването на Чувашия към Русия (1551 г.). Формалното покръстване на чувашите е завършено главно през XVIII век, но значителна част от народа остава в „правоверно езичество" (чън чъваш — истински чуваш) чак до революцията през 1917 година. Пък и покръстените (крежень) се относят към църквата като към неприятна задължителна повинност, те предпочитат традиционните обреди и обичаи от далечното младенчество на човечеството пред евангелските догми. Това намери отражение в класическата руска литература. Така Н. Гарин-Михайловски в драмата си „Зора" и в очерците „Блъсканиците на провинциалния живот" показва характерните особености на чувашкото езичество. Известният руски писател Н. Телешов е посветил на остатъците на езичеството сред чувашите повестта си „Суха беда".

1. В СЕЛО СИЛБИ

Март върви към своя край
и над селото Силби
нежно слънцето сияй,
бързо преспите топи.
Планината почерня.
Из затоплената пръст
новата зеленина
никне вред околовръст.
Зимата проклета, зла
с плач отхожда — погледни:
ледни сълзи тя проля
за отминалите дни.
По оврази и лъки
пролетна вода търчи,
пеят ручеи, реки
изпод знойните лъчи.
Зимните сълзи — ледът,
в мътната река стопи.
Палави деца търчат
босоноги из Силби.

Пролет радостна навън
благодатно се засмя.
Слънце ласкаво от сън
буди майката земя.
Трепна тъмната гора,
пременена в нов листак,
и степта поли простря,

горда с хубостта си пак.
С нежен, сладък аромат
въздухът е напоен.
Птици пролетни летят,
чуй се весел звън весден.
Чучулиги тремолят
в слънчевата синева.
Бойко агънца търчат
по зелената трева.
Във степта овчарин млад
кърши свирка. С поглед впит,
често гледа към Силби —
до-ще скоро и обяд.

Ех, богато е Силби!
Не един ще видиш там
дом като сарай голям —
сред прохладен двор с върби.
Селото от всички страни
опоясват плетове —
край хармани със купини
и бахчии с плодове.
Главна улица една
реже селото надлъж —
всеки двор е шатър същ
в сенчеста зеленина.
Тежък зид или стобор
има всеки дом в Силби.
Вратникът на всеки двор
кичат шарени резби.
Нашето Силби — за град
взел би всеки отдалеч.
Че чувашът е богат —
вижда се — не ще и реч...

Покрай селото тече
весела река една.
Слънцето с лъчи тъче
по водата светлина.
В стихналия водолей
трепкат сини небеса.

Старата върба младей
с нова пролетна коса...
Там на мостчето старик
мами с червей на игла
рибките, но те за миг
му избягват — слука зла...
Малчугани — по-натам —
плуват, чуй се вик и смях...
Дядката търпи едвам —
стрелка взор сърдит към тях.
Към рекичката върви
млад човек, развял коса.
Ей по мостчето възви,
слиза, скрива се в леса.

Видиш ли през май Силби,
казваш: туй е същи рай!
Радост, бодрост в теб кипи;
ех, да нямат дните край!
Птичи хор, радушна реч,
ясен смях звъни навред.
Галейки слуха — далеч
екне пролетен привет.
Кипро ходим ние тук —
улиците ни гъмжат.
Пълнят ги със весел звук
рой деца под път, над път.
Лебеди ли плуват там? —
Шестват нашите момиї!
Звън мънистен, поглед — плам...
Гледай и се изуми!
Пред вратите танц бесней —
дръж се, земльо, потърпи!
Хубаво е — ехе-хей! —
да се поживей в Силби!

Най е мощна на света
силата човешка — да!
Завладя напълно тя
суша, въздух и вода!

Но човекът властелин
се погуби сам-самин:
разума си покори
в страст за вино и пари.
Кой с черпак не е почел
Калам — празника велик?
Кой със пиво, кой със хмел
няма зареден зимник?
Пили сме и яли ний
и играли сме цял ден —
с друго що да се отбий
празничния дълг свещен?
Мръква се. В леса, тук, там,
хмелът буйства и реве —
чуй се екота голям
на нетрезви гласове.

Най-подир настане нощ,
люшка се в калта чуваш —
след гуляй, без капка мощ,
жаден е за отдих дваж.
Лягай като барин, спи!
Где си, кой си — все едно.
Екне цялото Силби:
ех, ти песенно вино!
„Гладен ли си — работи!
Жаден ли си — пот пролей!
Честен труженик, не ти
мразиш харното... ей, ей!
Ще поработим и щом
за гуляй настане ред,
сбираме се в моя дом
или в моя драг съсед.
У съседа няма хмел!?
Няма — няма. Дай айран!
Няма ли!? Бих предпочел
с блага реч да съм пиян..."

Мина Калъмът добър.
Ей, чувашо, не лежи!
Сятба чака тоя кър!

Или хмела ти тежи?
Изтрезней, пиян чуваш!
Канят те работни дни.
Тича ручеят кипящ,
вредом се раззелени.
Ставай, наш народе драг!
Погледни околовръст!
Натъкми кола и впряг —
плуг забий във жадна пръст!
Пий вода от извор свеж!
Гребена си зачерви!
Крепко да се наядеш
и на нивата върви!
Време е, мой брат чуваш!
Впрягай, тръгвай и дерзай!
Дай му здраве, боже наш,
и обилен урожай!

2. КРАСАВИЦА МОМА

Цъфнало глухарче в май —
златно сред степта сияй.
Раснала мома в Силби
с име приказно — Нарспи.
Като полско цвете тя
има дивна красота.
В две ахатови очи
сила огнена личи.
Вий се плитка на венец
от немирен чер кърдец.
Кърши в ход девичи стан,
чуй се звъна на гердан.
А погледне ли ерген,
сплита той нозе смутен.
А усмихне ли се тя,
сякаш цъфва пролетта.
Кой не би погледнал рад
хубавия полски цвят?

Кой не би въздъхнал с глас
пред красавица такваз?

Зайде слънце — хайде вън!
Тропа селското хоро!
В миг умий се — дрънва звън
шелгемето от сребро.
А през рамо и гърди
се препаше със тевет,
с кърпа алена отпред
челото си пребради.
А запей ли на хоро,
чуй се славей песнопой —
кой ли не завижда, кой
на девойчето добро?
Вред се чува неин глас —
по хора и по игри...
Вред вечерница елмаз
със усмивка озари...
Свършва веселия ден.
В родния си дом Нарспи
сън гальовен, сън блажен
мирно и спокойно спи.

Работлива е Нарспи.
Стане с песен заранта
и каквото хване тя,
на дланта ѝ се лепи:
седне и очи сведе —
вдене във игла конец,
шие, везе и боде —
наниз бисерен венец.
Или завърти чекрък —
цевите танцуват в кръг...
Или затъче на стан —
пей совалка, калмукан...
Щом пък старият котак
лапи мие — туй е знак:
идва гост! С нов плащеник
масата застели в миг.

Тъй щастливата мома
преживяла у дома,
докато във дома тих
пратил сват немлад жених...

Мигедер е — кой не знай —
най-богат във тоя край.
Най се слави той с добра,
скромна, мила дъщеря!
„Като моята Нарспи
няма втора! Да не би
да ѝ липсва облекло,
наниз-бисер на чело?
Мигар в нашето Силби
има равна на Нарспи?
Кой чуваш — баща блажен —
гледа щерка като мен?
Кой се мери с Мигедер?
Пълен дрешник и килер —
сукно, свила, лен, коноп —
и вързоп сребро във джоб...
Пълни ракли със зърно —
где го друг такъв хамбар?
Мед и масло, и вино
дръстят ми зимника стар..."

И съвсем не са това
на неистина слова:
най-богат е в село той!
Кой се мери с него — кой?
Двор — сарай широк — цял град:
заблудил се би човек.
Хвъркай волно, птичи свят,
край чердаците — довек...
Пълен двор — повий глава:
куп от вещи, сечива,
и препълнени съвсем
със запас хамбар и трем.
Хрупат златния овес
змейове коне — за чест,
крави — бъчви със млекце,
облак златорун — овце...

И-15200
НАЦИОНАЛНАЯ
БИБЛИОТЕКА

А далеч от Туригас
дом висок белей пред нас.
Не без право е признат
Мигедер за най-богат.

Пред Саварни — в сговор лих —
Мигедер самин избра
и сватоса за жених
свойта свидна дъщеря.
С нетърпение и стръв
се очаква пир такъв:
две богатства във съюз!
Ще се лей вино по вкус!
Отговезни са далеч
със курбан и парастас
и задушница с гювеч...
Как се чака дотогаз?
В Мигедеровия дом
вече шетат шепнешком,
цял ден вси са на крака —
шият сватбена прикя.
Но пред сватбата от страх
бди Нарспи и плаче: „Ах!
где си, мили мой Сетнер?
Ах, без тебе — в гроба чер!"

Там зад речния овраг
в малка къщица бордей
с майка стара си живей
млад левент Сетнер юнак.
Със какво е той богат?
С враня коня — хвърковат...
със доброто си сърце,
с веселото си лице,
с топъл майчин дом и скут,
с двете си ръце за труд,
с яростен юмрук — за враг
и за гостенин недраг.
С туй богатство на бедняк
иска щерка му Сетнер...
Вреч не дава Мигедер

за такъв неравен брак!
За кого Нарспи освен
за Сетнер с копнеж мечтай?
В скръб пред сватбения ден
тя въздиша и ридай.

Ручей с бистър водопад
под разлистени върби.
Там Сетнер, щастлив и рад,
чака своята Нарспи.
Идва заран да налей
изворна вода, а той
води своя огнен змей —
кончето на водопой.
Ето, че пристъпва тя
със ведрата във ръце.
Мигом бликва радостта
в закопнялото сърце.
С две трапчинки се засмей
нежнобузата Нарспи,
а Сетнер сияй, лудей —
цял от щастие кипи.
Пари го момински дъх,
огнени очи блестят,
устните му, с първи мъх,
дума ласкава мълвят...

3. ВЕЧЕР СРЕД СЙМЕК

С ромон стубелът шурти,
изворна вода блести —
лей се слънчево сребро.
Здраво дръж, Нарспи, ведро!
А до нея, плах, несмел,
е Сетнер — едва поел
разговор, от час стои,
кончето си да пои.
На върбата чичопей
с песен за любов копней.

А на младите речта —
тъй е жалостива тя...
С мъка, горкото момче,
към девойчето рече:
„Мене ли намери пак
злата участ, мен, бедняк!“
„Ах, злочест късметът мой...
Богаташът, твой баща,
зная, нас, сиромашта,
не за хора смята той!“

„Мой Сетнер, недей ропта,
не гори в напразен яд!
Що да сторя пред честта,
че баща ми е богат?“
Стар човек е той, нали —
как да го придумам аз?
Що да правим, помисли,
що сега ще стане с нас?
Днеска вечер сватбен плащ
трябва аз да навлека —
хужалгински богаташ
ще ме хване под ръка.
Казват, стар и грозен бил —
божа казън е това!
Ах, Сетнер, кажи, мой мил,
можеш ли ме отърва?
Теб обичах, с теб живях —
ах, нима това е грях?
Млада съм, ала пред мен
виждам тъжен, черен ден.“

„Буйна имам аз глава,
конче — като огнен змей,
майка, що за мен милей —
що по-свидно от това?
Но от всичко в тоя свят
с твойта обич най съм рад.
Ще оставим ли сега
да те похити врага?

Могъл бих, не ме е страх,
да го смажа с две ръце!
Но не ще да влезне в грях
туй изстрадало сърце.
Мила, само пожелай,
бих възседнал коня лют,
бих те грабнал в моя скут
и летял бих с теб безкрай!" —
„Ах, Сетнер, ти мой любим,
трябва да се разделим!
Идат хора за вода...
Негли някой ни видя?"

„Ех, Нарспи, прощавай ти,
мен, злочест, помни, прости!"
Конят рипна, запръхтя,
по наклона полетя.
А Нарспи стои сама,
гледа подир него в скръб.
Пред очите ѝ — тъма...
Чезне образът му скъп.

„Сбогом и прости в тоз час!
Вечно ще те помня аз!
Как ли ще живея с друг —
с нелюбим и стар съпруг?"
Приближава се една
зла съседка с присмех тих:
„Що се вайкаш, младина?
За прикя? За стар жених?!"
Но Нарспи — ни взор, ни реч —
взе ведрата със вода.
В къщи в скръб се разрида:
мой Сетнер е тъй далеч!

Що ли в тъмния килер
старата пак бъбри там?
Чука, пушка Мигедер,
стяга си колата сам.
Сам издялва с брадва ок —
здрав е още — да-ще бог

щерка си да задоми,
първа между вси моми.
„Гледал съм я от дете,
доживях да порасте —
за последен път и днес
работя във нейна чест.
Замомя се — дълг мой свят
да ѝ найда мъж богат.
Мъж на мойта дъщеря
искал би кола добра.
Ето Симека дойде —
сватба ще се поведе...
Всички дружки в нейна чест
каним на засевки днес."

Бъчвата се търколи
от студения зимник.
И у всички близки в миг
дух упоен се всели.
Разни гостби от пещта
дразнят със приятен лъх —
масло капе от уста,
от блаженство спира дъх.
Музикант един гърми
с гайда в топлото мазе.
Не опират ò земи
ергенашите с нозе.
Всичко трескаво дерзай
сватбата да ускори.
Ала никой тук не знай
как една душа гори.
А Нарспи — нима и тя
готви в летния навес?
Непосилна е скръбта,
че ще я сватосват днес.

„В родния ми дом дойде
другоселец — гост и сват
Иска да ме продаде
на един жених немлад.

Молих майка и баща —
ех, да имат милостта
да отложат — ех, да щат —
сватбата за други път...
Ала не разбраха те
собственото си дете.
В жаждата си за пари
татко ми я ускори..."
Сплъсти се като кече
старческото му сърце!
В младата човешка твар
нежност грее, блика чар!
Лесно птичето сърце
мъката си ще разсей!
Как би литнала и тя
със крила на край света!

Слънце алено се скри
там зад тъмните гори.
Блясва първата звезда.
Слизат стадо и черда.
Чуй се екот на звънци,
на пастирки — смях и шум.
Хитри палави момци
гонят прашния им друм.
Нейде там един търчи,
крава за теле мучи,
там квичи едно прасе,
та земята се тресе...
Улицата потъмня
от кълбата дим и прах.
Прашна бабичка една
се промъква между тях.
Съска виното, кипи
в бъкелчето на гърба.
Да го носиш — тегоба!
Но как лекичко се пий!...

Шета в селото хабер:
сватба дига Мигедер!
С бъкелче за калесня
ходи старата жена.

Влиза с пълния съсъд
и калесва със вино,
кани да я почетат
със пахарченце едно:
— Родни, близки, кум и сват,
уважете, молим вас!
Щерка женим с пир богат —
чакаме ви в Туригас!
— Миличка, благодарим!
Здраве бог да съхрани,
как ще се откажем ний
радостта ви да делим?
Майката със бъкел вред
селото обиколи.
Празен в къщи го свали.
За вечеря идва ред.

Нас, приятели добри,
ни очаква в Туригас
сватба с весели игри,
с руйно пиво — до захлас...
Сам сватовникът добър
на Нарспи ни кани там
в нейна чест на пир голям —
ще му скършим ли хатър?
Преди сватбата — се знай
стар чувашки обичай —
трябва да се почетат
мъртвците на родът:
„Родни баби и деди,
мир във рая ви блажен!
Нека ви се услади
ястие и сок червен!
На любимата Нарспи
низпослете дълги дни!
Вяра да я укрепи,
радост да я осени!“

Щом почели с поменик
вси усопши, най-подир

почва сватбения пир.
зейнал паст богат зимник.
Домакините с черпак
леяли вино и мед...
Щеркиния образ клет
бил облян във сълзи пак.
— Тебе да благословим,
теб, Нарспи — живей всегда
в обич със мъжа любим
и в съгласие с рода!
Слушай само твоя мъж —
нивга хорските лъжи!
С лоши хора не дружи,
работата здраво дръж! —
Бащиния благослов
слуша през сълзи Нарспи.
Гайдата надава зов:
почва сватбеният пир.

Сън мъртвешки, сън дълбок
над Силби се възцари.
Ясен месец виторог
небосвода озари.
Секнаха игри, хора.
Веселата песен спря.
В сън повива тиха нощ
домакин, сватбар и гост.
Лъхва нощна хладина.
Тихо е навред тъдес.
Срещу ясната луна
лае неохотно пес.
На среднощните петли
счу се дрезгаво гласа.
Месецът се търколи
легна в мрака на леса.
Спи чувашът сладък сън.
Но едно сърце сега,
изгорено от тъга,
пламенно се рве навън.

4. СВАТБА

С първи слънчеви лъчи
дим над селото тежи,
Не отворил и очи,
в банята чуваш лежи...
В празник тачи обичай
да се къпе призори —
с билки тялото натрий
здраво да благоухай.
Завещан е от деди
тоя празничен обряд.
Тъй и днес като преди
се окъпа стар и млад.
В чисто ново облекло
с чинна стъпка през село
всеки тръгва най-подир
къмто сватбения пир.
Иде сватбата — ура! —
с шумна весела игра.
От махлата Туригас
чуй се гръм и звън и глас.

Къщата на Мигедер
отдалеч откройва ръст.
През врата и вход весден
идват хора в прилив гъст.
Под прозорците тълпи
непоканени стоят —
старци, баби, — да не би
нещо да им подадат.
Кръшно гайдата изви
песен весела за танц —
домакинът го откри
благочинно с реверанс.
Гостите играят, спрат,
да отдъхнат с питие...
Щом свирните замълчат,
дружна песен се пое:
„Ний не бива да мълчим,
нека да се веселим!

Вече славеи не сме,
пеем само насаме..."

Гайдата със сладък глас
пак се гърчи във захлас.
Подът от момци гърми,
вият плавен танц моми.
В хубав и уютен кът
гости почетни седят
на невеста и жених
пожелават дълги дни,
здраве и честит живот,
да им се родят чеда,
да не знаят зло, беда,
да прославят своя род...
„Пийте, яжте — радостта
нека в нас да се всели!
Който люби младостта,
по-добре се весели!"
На хазяина ни — чест!
Как играй с младежки жар!
Щеркината радост днес
подмлади отеца стар!

Танц момчешки — бесен танц,
кънтят под, допрат таван...
А девойки от сърце
пеят, пляскат със ръце...
— — —
Пред затворен стаен вход
пада от таван до под
на атлазени вълни
алено перде с ресни.
Там зад булото Нарспи
все тъй горестно скърби.
Дружки нейни се редят
с песни да я утешат.
Жалостна е песента:
„Мигедерова Нарспи,
щерка на богат баща,
плаче на прощален пир.

Тахтаман е беловлас —
да ѝ стане той съпруг?
За разлъка идва час —
друг тя люби — люби друг!
Где си ти, Сетнер мой клет?
Грабвай твоята Нарспи!
Сестро моя, потърпи!
Ах, какъв жесток късмет!“

Буйно сватбата шуми
няма край, нито конец —
нека гостите сами
сложат нейния венец.
Ето вече там едни
заминават със коли,
звън на колела звъни —
цяло село весели.
Свири гайдата, ехти,
ден и нощ не спира тя.
Денонощно младежта
танци и хора върти.
Дечурлигата накуп
след талигите търчат.
Дядо някой — стар и дърт —
стана в избата на труп...
Ял и пил до сит запой,
паднал старият сватбар,
иска да се дигне той —
гъне ли се кокал стар?

5. У ЗНАХАРЯ

Стар и окаден бордей.
На скамейката — старик.
От прозорчето светлик
не прониква, нито грей.
Само входната врата
пуска слаба светлина —

пръска върху пода тя
златни слънчеви петна.
Под прозорчето — пезул,
кърпи той ликов цървул,
чука, вшива с кука, с пръст,
работи с похват чевръст.
Сноп прикраднати лъчи
по челото му пълзи
и в старешките очи
стичат капчици сълзи.
Сякаш слънцето лежи
върху бялата глава —
негли диес и затова
старостта не му тежи.

Чоплейки в цървула вехт
и мърморейки под нос,
че и в празник е зает,
не видя, че влезна гост.
Бе застанала една
кротка възрастна жена.
Заговори с тих и мек
глас на стария човек.
На Сетнер е майка тя.
Стара баба — беднота.
Страдал бил синът ѝ — ух! —
от не знам какъв зъл дух...
Мисли майката, рече:
поврачувай за момче...
Поокай сина си скъп...
Повъздъхне в тежка скръб...

.
.
.
.

Продължила хоратá
за какви ли не неща:
за добрите стари дни,
за онези младини...

Съгласил се най-подир
предсказателят знахар.
Риза, калци и пешкир
взел от бабата във дар.
Сложил настрана цървул —
има време за това, —
метнал шуба и изхлул,
смъкнал шапка от глава.
На вратата турне лост,
да не влезе други гост,
стъпи на черясло с крак,
хвърли наземи петак.
И погладил с цяла длан
по брада и по кърдец
и затърсил гроша, взрян
в тъмното като слепец.

Предсказателят мълчи.
Ала малко след това,
втренчил в майката очи,
казва следните слова:
— Лоб — разбит, в сърце — пожар.
За церитба — няма цяр.
Туй, що бог е отредил,
кой от нас е отменил?
Кръв гореща дал му бог
и сърдечен нрав, и мек,
но присъдил кратък срок
за живота му нелек.
Ще настанат дни на мраз,
ще застине топла кръв,
ще настанат дни на бяс,
ще се влей в душата стръв.
Ще се върнат топли дни,
от кръвта ще лумне плам
и ще стане пепел сам
още в ранни младини!

Свърши и замлъкна в миг
прокобесникът старик.

Шуба и фуражка сне,
седна, сгъна колене,
В миг към майката извил
поглед тъжен и унил.
(На скамейката едвам
жива тя седяла там.)
— Нито дух, злосторен, зъл,
с болести е тук дошъл,
ни зловидник таласъм
броди по гора и хълм.
Само божия тефтер
жребия на твой Сетнер
знае, майко, не плачи —
слушай бога и мълчи...

.
.
.
.

Тъй магесникът пророк
казал злия си урок.
Мълчаливо се навел,
работата си поел.
Тръгнала си за дома
скръбно майката сама.
А подвил старикът крак,
да си ший цървула пак.
Ший и клатейки глава,
все мърмори нещо той:
— Как ли стана днес това?
Сам не зная, боже мой!
Има хора — и какви,
суеверни още — да!
Поврачувай, помълви...
вярват, щом са във беда.
А пък днеска — го кажи,
съм отгатнал аз невям?!
Наговорих куп лъжи...
Значи вярно? Сам не знам...

6. БЯГСТВО

Слънце зайде. Тишина
и спокойствие в Силби.
Свърши сватбата с деня.
Всичко се гласи да спи.
Хоровод — ерген с мома –
на прощаване играй.
Идва и Нарспи сама
сред младежкия кравай.
За последен път Нарспи
ще играй като мома
и Сетнер тя може би
тук ще види... ах, нима
той е тук? Глава навел
с тъжен поглед и несмел.
Скръб в душата ѝ пълзи,
в жал по него лей сълзи.
Веселбата отшумя.
Дълго двойките по път
разговарят и мълчат,
чезнат в нощната тъма.
В смръкналите небеса
ни една звезда не грей.
Кълрав облак над леса
застрашително черней.
Руква дъжд. Във луд порой
хуква през дола в поток.
Вятърът със вълчи вой
вие във леса дълбок.
Хвърлят мълнии светлик-
светне лес и небосклон.
По една пътека в миг
мярва се ездач на кон.
Цвили кончето, лети,
хлъзга се напред-назад,
тежко диша, захрипти
по наклонения скат.
Мощен дъб откройва стан
като призрак великан.

Кимат клоните, шумят
листите: „На добър път!“

Съмва се. Заря кръжи
в утринния небосвод.
Рано се тълпи народ —
сватбата ще продължи.
Време е да почне танц
от момци във булчин двор,
от моми — венец засмян —
да запее весел хор.
Ала гайдата немей...
Даже няма музикант,
ни по масите стакан —
пиво, вино да се лей...
Мигедер жена си там
остро в кухнята гълчи.
Нещо става тук невям?!
И дуварът тук мълчи...
Случи се несгода зла:
булката си отишла!?
С хоровода вечерта,
със Сетнер избягва тя!

Трима конника в езда
през леса — къде ли не
дирят някаква следа —
гонят пъргави коне.
Дирят и при всеки шум
притаяват дъх, слухтят:
„Да огрей веднаж денят,
негли найдем път и друм!“
Яхат те в галоп и тръс
през гора и храсталак —
няма признак, нито знак
никъде околовръст.
Нигде няма диря тук,
а лесът е див, суров.
Чуй се само птичи звук
и на гладен дивеч зов.

Но ездачите все пак
и в мъчителна езда
търсят в упорит набяг
неоткритата следа.

Изпод великана дъб
наш Сетнер спокойно спи.
А до своя мил и скъп
бди във полусън Нарспи.
Сън кошмарен ѝ тежи:
станал татко ѝ на пес!?
Трака със зъби, ръмжи —
ей го във самия лес!
А лесът трещи, пращи,
идва песът разярен:
„Няма да убегнеш ти,
дъще лошава, от мен!"
Ей го — впива се зъбът...
В миг Нарспи се буди в страх:
що да види — срещу тях
трима конници летят!
„Ах, Сетнер, Сетнер, стани!
Где да бягаме? О, срам!
Ах, загинахме си ний!
Как да се спасим, не знам!"

Музикантът, стар ерген,
с двама пъргави момци
води в дома осрамен
хванатите беглеци.
Щом я вижда — за коса
хваща майката Нарспи,
Мигедер Сетнера бий
по челото, по носа...
— Родна моя, не скуби
грозно свойта дъщеря!
От урока да не би
тя да стане по-добра?
— Мигедер, отец почтен,
няма полза от това!
Става ли от прах дърва?!

С бой не ще уплашиш мен! —
Като бесен пес с камшик
се нахвърля Мигедер
върху бедния Сетнер
вързан като мъченик.

Шумен, многолюден двор.
Но не е туй сватбен сбор.
На земята, жив-умрял,
млад Сетнер се е прострял.
Стене майчино сърце:
„Ох, оставя ме сама!..."
Двама близки към дома
го отнасят на ръце.
А Нарспи я гиздят пак,
сплитат ѝ косичник як,
водят я под було — где —
там зад тежкото перде.
И отново почва танц,
песни, лее се вино...
Да не чуе Тахтаман
що се случи... ох, дано!
Ех, че сватба! Пир такъв
славен... но и срам какъв!

.

.

7. ДВЕ СВАТБИ

Слънцето със златен щит
мина пладне и зенит.
Странен екот идва днес
откъм кичестия лес.
Трупа се край зид и плет
любопитният народ.
Във езда и сватбен ход
иде чакания зет.
Рядко чут е звън такъв
от копита на керван.
От леса изскача пръв

зетят — славен Тахтаман.
Плосконос и късоглед,
с червеникава брада,
с гневен вид върви напред
пред припряната езда.
С жълта шапка с монограм,
с черен шаячен сукман
и с цървули под навой...
Красота жених е той!

А сватбарите му в тръс
идат с песни през село,
хлопа вратникът крило —
гости чакат сват и тъст.
Откъм Туригас във миг
се раздава глъч и вик:
куп девойки се тълпи
край невестата Нарспи.
Приотбулила воал,
вижда тя жениха свой!
Със обида и печал
тя надава рев и вой:
— Татко, майчице добра,
ще загина, ще умра
в плен на чуждите ръце!
Имате ли вий сърце?
Тахтаман, жених мой стар,
ти не си за мен другар!
Аз ще легна в гроб студен,
но не ще се дам във плен!

Гостените отдалеч
среща сватът със пахар.
Благодарствената реч
произнася гост сватбар,
пий наздравица във стих
посрещач и гост жених,
буйно цвили коня вран,
пляска с бича Тахтаман.
Седем конника в набяг
се подхвърлят на седла,

луда песен разлюля,
дигна селото на крак.
Върволицата снове,
хора и коли — безчет.
Бий с камшик вратите вред,
бягат злите духове...
Сватът даде пищен пир —
с пълно блюдо и потир.
Буйно ги развесели
със играта вийгилли!

Три дни вече са безспир
хужалгинците на пир.
На четвъртата... от днес
стига ни любезна чест!...
Станът да се прибере!
Тръгваме за Хужалга!
Нагостиха ни добре,
как ще отплатим дълга?
— Ах, не бързайте! Защо
свати, сватове, че то
още рано е... дано
има още мях вино! —
И си погуляли пак —
та от крак, на праг, до впряг...
и дордето най-подир
свърши сватбения пир.
Тръгва шумния керван
в ход пиян след Тахтаман.
Куп народ стълпи се пак
в почит за изпроводяк.

Покрай гробищния зид
спрели хората коне,
майка и баща сърдит
с дъщеря — за прощене.
Край кервана се тълпят
силбиянците в кравай,
любопитно те следят
сватбения обичай.

Тук е с майка си Сетнер —
смазан духом и разбит.
Ах, да зърне той поне
за последен път Нарспи!
Мигедер с жена си пак
мъмрат, ала с поглед благ.
Кой роднина, близък нейн,
в този час сълзи не лей?
Кой би смял да спомене
за позора изтърпян?
За бега ѝ със Сетнер
тя плати със горка дан...

За прощавка всеки пи
глътка вино за Нарспи.
Нейде там Сетнер видя
и се горко разрида.
Върволицата коли
към леса затрополи.
И сватбар, и изпращач
бърза към дома по здрач.
В скръб запъти се Сетнер
с майка си къмто дома.
Как съдбата му отне
ненагледната мома!
„Ех, ти жребий мой жесток!
Тъжно е да се живей.
И Нарспи наказа бог
в дом омразен да изкрей.
Що ли аз да заловя
с шеметната си глава?
Где да дяна аз сега
мойта черна, зла тъга?“

Вече е далеч Нарспи,
горестно Сетнер скърби.
Над копнежа им, уви,
злополучие надви!
Влюбените бегленци
гъстата гора не скри.
Старец с бели кърдреци

взе девица за пари...
А несретникът бедняк
само е с любов богат...
Воля божа — що и как —
тъй върви на тоя свят.
Думат хора — чуй, не чуй —
няма полза от това.
Даже мъдрите затуй
спастрят своите слова.
Тъй Нарспи изчезна там,
тук Сетнер от жал гори.
Свойто родно чедо сам
роднинят баща затри...

8. В ХУЖАЛГА

В Хужалга от ранен час
пир пируват невидян.
Сватба прави Тахтаман —
младоженец беловлас.
Ой, женихът, стар козел,
млада силбиянка взел!
На невестата във чест
пир небивал дава днес.
Ергенаши от зори
вихрено летят в игри,
песни сватбени ехтят,
шетърни моми търчат.
Погулял в Силби. Едва
върнал се, на пир и тук
свойте близки призова
бъдещия млад съпруг.
Тая нощ по обичай
двама спят в един алков,
утрото да засияй
над съпружеска любов.

Ей го село Хужалга,
най-голямо в тоя край.

Тахтаман, жених богат,
седна на голям гуляй.
Гъне се от ястия
дълга маса от липа.
Сам женихът е пиян!
Екне луда веселба.
Обедното слънце грей,
ярък е и ясен ден.
А женихът се люлей —
срами стола си почтен.
Пей и скършва песента
пъдпъдъче във степта.
Иде вече може би
шествието от Силби.
Гости чака Тахтаман!
С нетърпение е взрян.
Става и рубашка вей,
пред очите му тъмней.

Весели звънци звънят
от талиги и коли.
На девойчета гласът
улицата весели.
Десет сродннчки — букет,
на една кола напред,
и четирдесет и три
идат още! Стой, запри!
Седем вратника в село
дигат лост и превезло:
хужалгинци с пиво мед
срещат гостите навред.
У жениха на Нарспи
влизат гости от Силби,
с песни да го поздравят
да посръбнат, да ядат.
„Път обратен е пред нас...
До вечерния ни час
ще успее, който знай,
славно да се нагуляй!“

Свърши „водния обряд“
и въведоха Нарспи

в брачния алков да спи
със жениха белобрад.
Турнаха катанец нов
на заветния алков
и погледна кум кума,
връщайки се към дома.
Край алкова се върти
подозрителен младеж,
скрит във мрака, със копнеж
той наднича и слухти.
Малчуганчета пет-шест
също обикалят там.
„Как, деца, не ви е срам
да се шляете тъдез?“

.
.
.
.

Тънко те наострят слух,
до зида лепят ухо.
В миг притихват те — о-хо!
Булката говори! Чух!
Чуй! Наропи на Тахтаман
нещо казва!... Но невям
никой нищо не дозел
от гласа ѝ тих, несмел.
Тахтаман от гняв кипи
как да си излей яда:
„Запомни от днес, Нарспи,
ще ти сложа аз юзда!
Нека сватбата веднъж
да премине, че тогаз
ти ще видиш кой съм аз
и какво дължиш на мъж!“
Повече не чули звук
малчуганчетата тук.
Спял заветният алков
в заключ от катанец нов.

Малчуганите едва
върнали се у дома,
вред по селото сама
запълзяла зла мълва.

.
.
.
.

А мъжага непознат
тича из леса крилат:
парна пръснатия слух
неспокойния му дух.
Във очите гневен плач
мята пламенни искри.
Пътьом никой минувач
не погледна го дори.
Само шушне дъб на дъб
с листите си словеса:
„Знай, беглецът във леса
е Сетнер — наш братец скъп!“

Върху масата дими
каша — за прощавка дан.
Зетят нов — наш Тахтаман,
кани свата: — Приеми! —
Зетят, славен домакин,
угощава той самин,
кланя се от поясок
сред зимника си широк:
— Мили сватове, дано
ви е сладко! Знам едно:
дружно да живеем ний!
Другото е — яж и пий! —
И препили сват и зет
до завий-замай глава.
Сватът знай какъв ответ
да даде, с какви слова:
— Предоволни, зетко наш,
сме от щедрия прием!

Преживей с добра жена
в дом честит и с пълен трем!

В двора тополят коне —
чули реч за прощене...
Сватове пред дом и праг
пеят за изпроводяк:
„Седне ли на прага гост,
хляб и вино дай за тост!“
След талигите по път
облаци от прах кръжат.
На звънчета звън игрив
чуй се из Силби „дин-дан“.
Бяга конят белогрив
пред карача си пиян.
Свърши сватбата. Сега
връщат се от Хужалга.
Подравни се пътник стар —
ех, и той е наш сватбар!
Слуша клетата Нарспи
как замлъква песента,
надалече към Силби
прах се дига над степта.

9. СЛЕД СЙМЕК

Мина празник, мина пир,
стихна шум и веселба.
Пак спокойствие и мир
възцари над Хужалга.
Реже черните поля
палешникът на бразди.
А Нарспи я гложде зла,
горка мъка във гърди.
Изпод острата коса
пада полската трева.
Плаче на Нарспи гласа,
клюмва младата глава.

Все по-жарък слънчев пек
пука земната снага.
Вехне от живот нелек,
крей Нарспи от зла тъга.
На пирон виси весден
бич змеица от колан.
Той не е от Тахтаман
за украса закачен.

Славно хлапе е Сентти.
Цял ден по игри лети.
Смел ездач на вихрогон,
на кобиличката кон.
Тича нашия герой
дига уличния прах.
Черно циганче е той,
щом се прибере у тях.
Стринка му го чака там —
с него като със голям
често разговаря тя
в тъжната си самота.
С тежка мъка на гърди
младата Нарспи седи.
Само малкото момче
тя обича от сърце.
Люта горест я гнети
и жестока самота.
Само малкият Сентти
й развлича горестта.

Дал му бог — с душа добра
расло славното момче
и за весела игра
дал му птиче сърчице.
В шестгодишното момче
нрав чувашки кореней:
скръб в очите да тече,
но устата да се смей!
До Нарспи се приюти,
бъбри малкият Сентти
за това, за онова,
с утешителни слова:

— Стринке, стринке, избърши
сълзите си и недей
плака, с нещо се разсей,
мъката си утеши...

.
.
.
.

Тахтаман наш, зет почтен,
но тиран проклет и лош,
бий жена си всеки ден
зарад сватбената нощ.
О, какви ли не Нарспи
изтезания търпи!
Бий безумецът, не знай
съдбоносния си край...
Гост дошъл веднаж един
в Тахтамановия дом.
На съпруга домакин
казал нещо шепнешком.
В миг Нарспи дошла с подно:
с пиво за дошлия гост.
Ала щом заминал той,
почнал яростния бой:
— Ах, такваз си ти мома!
Значи нощем от дома
бягаш със Сетнер в леса,
даже с було на коса!

Бий жена си Тахтаман —
мъките ѝ нямат край.
Славата му на тиран
вече цяло село знай.
Що не става по света!
И какво не е било —
злодеяния и зло
по ъгли и тъмнота.
С грижа майка и баща
галят щерка, изведнъж

вземат ѝ старик за мъж
и започва ревността.
И макар че е богат,
щом във брачния алков
няма дружба и любов —
е ли туй живот и свят?
А кога любов цари
между двойката, дори
в грижите на бедността
ще живей богато тя.

Бий жена си, стар злодей,
дор душата ѝ изтлей!
Бий я като куче зло —
малко ѝ е туй тегло.
Безпощадно, зверски бий,
изтезавай ти, Нарспи!
Да престане да се смей,
като теб да остарей!
Бий, но гледай след това
да не се разкайваш сам...
Бий, измий от хорски срам
старческата си глава!
Минаха недели три
подир сватбата. Нарспи
бой, терзания търпи —
цяла в рани се покри.
И четвъртата дойде.
В ясна вечер, в късен час...
(Стой! Певецът тук пред вас
разказ нов ще поведе.)

10. ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО НА НАРСПИ

Рано слънце позлати
връх и дол, гори, поля.
Чудна топлина разля
над безкрайни широти.

Хубав летен ден и днес
гали щедро Хужалга.
Всичко живо и сега
се разшета в кър и лес.
Къмто стубел и чешма
бързат булка и мома.
Рано заеча лесът —
с песни птиченца летят.
Само в дом един голям
влада глуха тишина.
Там седи в покоя ням
бледа хубава жена.
Тахтаман е от зори
на полето отишъл.
А жена му в скръб гори:
„Мен ли найде, жребий зъл!"

„По неволя станах аз
на омразен мъж жена...
Вам, родители, в тоз час
хвърлям тежката вина!
Горко ще ви укоря:
боже мой, с какво сърце
дадохте във зли ръце
родната си дъщеря?
Знайте ли как страда тя?
Чужда ѝ е радостта.
Като с кучка той със мен
се отнася всеки ден.
Кой ни раздели — пак вий —
с моя скъп, любим Сетнер?
Ах, дано по-скоро скрий
щерката ви гроба чер!
За какво аз без любов
под един и същ покров
да живея със старик?
Да търпя ли? Нито миг!"

„По неволя взех съпруг —
щастие не найдох тук.
От родителска вина

аз видях злочестина.
По неволя взех съпруг —
а любим ми беше друг.
Родни мои, зарад вас
страдаме ний — той и аз.
По неволя взех съпруг —
под родителски юмрук.
И загубих мойта чест —
безутешно страдам днес.
По неволя взех съпруг —
ѓие ме живота с чук...
Със какво ми връща той
за понесения бой?
По неволя взех съпруг —
щастие не найдох тук.
От родителска вина
тегля аз в злочестина."

„Но в Силби е моят мил!
Как не би ме защитил?
Би могъл с един пестник
да затрий врага старик.
Не, защо аз да умра?
Мил живот мой изтерзан!
Ще погубя аз звера —
ще убия Тахтаман!
Но ще смогна ли? След туй
как ще бягам и къде?
Помогни ми, боже! Чуй!
Край на мъките дойде!
Кой ще трябва да живей —
аз ли или ти, злодей?
Дай ми сила, влей ми яд
изтърпян страхотен ад!"
В изтерзаните гърди
безизходна скръб кипи...
Тъй в главата на Нарспи
зла умисъл се роди.

Слънчевият златен път
къмто пладня е извит —

с ярки блясъци пламтят
палещи лъчи в зенит.
Весел е светът навън —
чуй се песен, шум и звън.
А Нарсли седи дома
безутешна и сама.
Горе там играй Сентти
със кобиличката кон,
идва с храбър вихрогон
стринка си да навести.
Шиба кончето с камшик —
пръчка върбова една, —
ей с немирна бързина
тупне стринка с лек ритник...
Но защо — и той не знай —
спира с нея да играй
и към улицата в бяг
с коня се понася пак.

Духа булката и плюй —
супа бърка! Светлоструй
огнен под котлето грей,
вий се плам — език на змей...
„През седемдесет моря
идва баба Шабадян.
Духай, супата извря!
Нека пукне Тахтаман!
Острови — над шестдесет —
прескочи мой истукан,
скачай бронзов истукан —
нека пукне Тахтаман!
Чак през трийсет планини
да заври пиринч казан!
Змей във супата турни,
ври във ада, Тахтаман!“
Духа булката и плюй —
супа бърка! Светлоструй
огнен кипва жидкостта
за вечеря на смъртта.

За вечеря към дома
се завръща Тахтаман.
Ей пред него задимя
супата в дълбок сахан.
Взе лъжица, дъх пое
и на гостбата във чест
казва: вкусно ястие!
Нагодило се е днес!
Ала после изведнаж
сви очи, ръка — в юмрук,
викна той: — Не стой, а яж!
Вкусна супа, сядай тук!
— После мога аз да ям,
много гладна и не съм! —
Ах, Нарспи търпи едвам,
ей излиза тя навън.
Вън във вечерния здрач
сълзи лее в горък плач.
Сърба сладко Тахтаман,
люшка се като пиян.

Яж отровната храна
и надебелей снага!
Тахтаман не е сега
мъж на своята жена.
Ти умираш, кучи син!
Где си, земен властелин?
— Ей, по-скоро влез, Нарспи!
Постели, че ми се спи.
Ех, орал съм днес цял ден,
нещо вътре ме боли,
пих вода — като че ли
съм от вино упоен. —
И Нарспи послушно, в страх,
влиза в стаята, а там
старецът я гледа плах,
дишайки във гърч едвам.
Сложила — жена на мъж —
покривало на легло.
Не проритало веднаж
бездиханното тело.

Рухна тъй живот един
в наказание и зло.
На чуваша домакин
мир без грижи и тегло.
Домакинята във страх
гледа: маса, стол и скрин.
Сенки призрачни край тях
жалят своя домакин.
Нощ настъпи. Страшен мрак
тръпни сенки изтъка.
Тахтаман жена си пак
плаши с дългата ръка.
Мъртъв е. Лежи в покой
проснатата му снага.
На добичетата кой
ще даде кърма сега?
Цвилят гладните коне,
те ораха днес до здрач.
Няма те да виждат — не —
своя домакин кърмач.

В трепетликова гора
шушне плахо лист със лист.
А високо в звездна вис
вятър луд се разигра.
Хужалгинският чуваш
спи отдавна сън дълбок.
Нейде из простор широк
кресне сова изведнаж.
Грее месец бледолик,
крие зад леса рога.
Дебнешком Нарспи в тоз миг
преминава през прага.
С лека сянка пропълзя
покрай плет, харман и двор.
Виждайки се на простор,
се запъти към леса.
Месецът я гледа как
предпазливо бяга тя.
А лесът със шепот благ
я прикътва във нощта.

Все по-бързо из леса
бяга клетата Нарспи —
тоз, когото тя уби,
е зад всички дървеса.
Ужасена и сама
тя върви, потъва вдъл
непрогледната тъма —
спъва се о храст и трън.
Там при лунна светлина
тропат вилите хорце
и протягат ѝ — ей нà —
дългнестите си ръце.
Лумна вихър изведнаж,
разбушува се лесът:
„Тахтаман, жена си дръж!"
Диво зарева гласът:
„Ей, мъртвецо, я стани!
Бегълкинята хвани!"
С трийсет дявола наду
глас лесът: „У-у-у-у!"

Станал рано, пак Сентти
затърча да си играй
с кончето, по обичай
стринка си да навести.
Няма стринка му Нарспи.
Дядо му пък дълго спи...
Гледа го и се бои,
и учудено стои.
Влязъл някакъв слуга
и за миг се вцепенил.
Плахо се отдалечил
и прекрачил през прага.
Подир малко дома цял
бил с навалица набит.
„Как е Тахтаман умрял?"
„Где е отишла Нарспи?"
И да питаме — ответ
мъртвият не ще даде.
А Нарспи — кой знай къде
проклина злия си късмет.

II. В СИЛБИ

Буди се село Силби.
Тихо заживява пак,
подир празник свят и драг,
подир шумни веселби.
И рубашки тук и там
запъстряват в кър голям.
Вред чувашът е прочут
с песен и със волски труд.
Каже си „помози бог"
и дордето видиш ти,
окоси и напласти,
дигне купена висок.
Станал още във зори,
гази степната роса
хапне там надве-натри,
хваща бляскава коса.
Сложил е коса едва
в докосената трева —
гледа в кърa изведнъж
блесне пълнокласа ръж!...

Що ли днес не се мълви —
ех, езикът няма кост —
малко правда, малко злост
има в хорските глави.
Все одумват във Силби
Тахтаман или Нарспи.
Знае се какъв грозник
е скъперникът старик.
А от страх пред Мигедер
тайно все окайват те
и нещастното дете —
дъщеря му, и Сетнер.
А Сетнер, дочул това,
изоставя сам-сама
стара майка у дома,
тръсва той бегом глава!
Среща хората пътьом,
връщат се от кърски труд.

Все Нарспи, Сетнер е чут
да одумва всеки дом.

Ей Сетнер — след бяг чевръст
скри се, като звяр ранен,
във леса и разярен,
готви за злодея мъст.
„Щом припадне нощен мрак,
ще се срещнем с моя враг
и дорде се зазори,
ще му кажа аз: „Умри!“
„Щом се съмне, човек
се събужда, става прав.
Моят враг, злодей лукав
нека да заспи довек!“
„Слънцето щом вред огрей,
аз ще съм отново тук.
Ще спася от зъл съпруг
моята Нарспи, злодей!“
Но Нарспи сама таз нощ
от дома на злия враг
бягаше с копнеж — дано
срещне милия си пак.

12. В ЛЕСА

Тътне и шуми лесът.
Никъде — виделина.
Лихи сприи се въртят
в дяволската тъмнина.
Тътне и шуми лесът
и надува адски глас.
Духове ли бягат с бяс
или гномове реват?
В буря вятърът расте
мята се околоврътст,
свий дърветата и те
гънат до земята ръст.

Непрестанно над леса
черни облаци летят.
от гръмовни небеса
грозни мълнии свистят.
Гръм след гръм — като че ли
идва свършек на света.
Ей и буен дъжд вали —
пей реката във нощта.

„Тъмен лес, о тъмен лес,
ах, защо бушуваш днес?
Ах, защо, бащице мой,
ме заплашваш с грозен вой? —
А лесът, настръхнал дваж,
плаче, вий, реве в нощта. —
О, спаси ме, боже наш,
иде края на света.
Где ли да се дяна, ах,
и какво да заловя
с теб, престъпнице глава,
влязох аз във тъмен грях.
Как ли, где с горчива скръб
бродиш ти, Сетнер мой скъп?
Где на тебе из леса
пеят шумни дървеса?"
Ето го, че идва той
срещу яростния вой
на леса и громко пей
мъката си да разсей:

„Тъмен лес, о тъмен лес,
ах, защо бушуваш днес,
ах, защо, бащице мой,
ме заплашваш с грозен вой?
Не изгаряй, горест зла,
мойте радостни мечти
и защо отнемаш ти
трепетните ми крила?
Знам, за мъка и тегло
съм от майка ми роден,
вехне моето чело,

гасне младостта весден.
Не угаснала би тя
да не беше бедността.
Хорското безумство — да! —
няма край, нито межда.
Туй безумство подари
хубавица на злодей
във замяна на пари —
тъй съдбата ни се смей."

Пей Сетнер, а песента
бурята подхваща с вой,
с плач я носи — екне тя
в тъмни дебри, в глух присой.
Екне скръбният напев —
пари във душата плам.
Бурята далече там
го отнася с буен рев.
Там где сглъхва всеки глас
в зиналата горска паст —
горките сълзи дано
свържат две души в едно!
Някой там ридай в ответ,
болката да заглуши,
някой друг нещастник клет
горък повик извиши.
В миг пронизва мрака чер
ек от песен с глас познат —
и запява пак Сетнер
дружно с вятъра събрат:

„Тъмен лес, о черен лес,
ах, защо ме плашиш днес?
И защо напразно ти
будиш мъртвите мечти?
Като мойта мила днес
пееш ти, о черен лес!
Мен, сирака, не мами,
скръб душата ми сломи.
Тъмен лес, о лес широк,
негли тя е, не лъжи,

пожали ме, лес жесток,
жива ми я покажи!

.
.
.
.

Чуй! Там идва някой. . . кой?
Ей, жена насам лети!
Туй е тя, о боже мой,
ах, Нарспи, нима си ти?"

Великанът дъб с поклон
срещата благослови.
Облачният небосклон
пак лазурен свод изви.
Стихна вятърът в леса,
обезсилен замълча.
По гнезда и дървеса
птича песен заеча.
Топли слънчеви лъчи
милват росната трева.
Двойка влюбени мълчи
изпод ясна синева.
Ясен ден, блести, звъни,
кой ще спомня злите дни?
Весело те днес вървят —
как прекрасен е светът!
Но в леса зловещо глух
чуй се чухал да вопий:
„Тахтамановия дух
гони клетата Нарспи."

13. БАЩА И МАЙКА

В късна вечер, мълчешком,
схлупения майчин дом
двама влюбени прибра
покрай бедната софра:

мляко кисело в сахан,
сол в солница, крайщник чер
до Нарспи седи Сетнер,
как щастлив е и засмян!
Майка му с участен взор
гледа, слуша покрай тях
тихия им разговор
и безгрижния им смях.
Никнат в паметта добра
спомени от младини:
за щастливи мирни дни,
за седенки, за хора...
В миг от пътната врата
ек от тропот долетя:
със жена си Мигедер
влиза в дома на Сетнер.

Майката:
— Идем малко в лошав час...
да узнаеме дали
дъщеря ни е при вас —
не напразно сме дошли!

Мигедер:
— Дъще моя, я се внж!
Как се осмеляваш ти
за едните срамоти
тъй да ме опозориш?
Що ти липсва? Да не би
да си недоволна пак?
Как се влюби ти, Нарспи,
във Сетнер, такъв бедняк?
Ти богатска дъщеря
него ли за мъж избра?
Със това ти опетни,
дъще, мойте старини.

Майката:
— Как, глупачке, ти можа
да си умориш мъжа?

И да блудстваш след смъртта
със Сетнера през нощта?

Мигедер:
— Слава богу аз не чух
през живота лоша реч —
всякога несвестен дух
бягъл е от мен далеч.
Винаги добрият бог
бил е покровител мой.
В селото с поклон дълбок
ме е срещал чужд и свой.
Пътят ми е сянга чист,
щастие е моя път.
„Ясно слънце", „Синя вис" —
вечно ме благоволят.
А сега приведох в срам
бели власи и очи,
твоята постъпка, знам,
дните ми ще помрачи.

Майката (към Мигедер):
— От Сетнер я раздели!
Той да ходи, дето ще,
но да се не позволи
вече да се срещат те!

Мигедер:
— Ех, от мъничко дете
я разглезих много аз.
Радвах й се да расте
във богатство и атлаз.
Зарад нея ден и нощ
работих до сетня мощ,
зарад нея аз не съм
знаял отдих, нито сън.
И съм мислил не веднъж
как да й намеря мъж.
Ето случи се късмет,
взех богат и харен зет.
Дигнах сватба с хубав пир...
Що излезе най-подир?

Пак съм аз, бащата, лош!
И що чиня аз? Ни грош!

Майката:
— Майка си не жалиш ти,
що те кърми от сърце
и отгледа с две ръце —
а се тъй опропасти!

Мигедер:
— Гледах я като цветец
да цъфти във красота!
Провали тя наконец
своя стар грижлив баща!
Ти се лошо подигра
с нас и с волята добра —
майка си, що те роди,
ни баща си пощади!
Ни богатство, ни слова
ще оправят таз глава!
Ум ли нямаш, луда кръв,
да погубваш мъж такъв?

Нарспи:
— Татко, как аз, младина,
на старик ще съм жена?
Щастието не в пари,
а в човека го дири!

Майката:
— Много дръзко брътвиш ти!
Я затваряй таз уста,
че от бог е грехота —
няма той да ти прости!

Мигедер:
— Как ще изтърпя срамът?
Ще пълзи мълвата зла:
щерка му каква била!
Ще злорадстват, ще корят!
Но обаче как да спра

хлевоустовския жар?
И очернена макар,
ти си моя дъщеря.
Трябва да те приберем,
вече да не стъпваш тук.
Пък и в кал не си съвсем —
пак ще найда нов съпруг.
Не тъжи, Нарспи, нали
татко ти е жив на свят —
ех, честта се намали,
но затуй съм пък богат...

Майката:

— Кучко, тръгвай да вървим!
Вземай сбогом със любим...
Знай Сетнер — богатски зет
щеш да станеш, пес проклет!?

Нарспи:

— О родители, защо
ме ругаете така,
а след моя грях жесток
ми подавате ръка?

Майката:

— Пак заплещи туй-онуй —
ти послушай я и чуй!

Мигедер:

— Стига, бабичко, млъкни!
Нека нея чуем ний...

Нарспи:

— Вече аз не съм мома —
да се върна у дома?!
И да се омъжа с друг,
с необичан нов съпруг!?
Не, родители! Това
вий не искайте от мен!
Много мъка преживя
таз душа — не знай бял ден!

Вярно е, че със любов
раснах в майчини ръце,
но настана час суров
за моминското сърце.
Как не ви се молих аз —
влачих се на колене —
в оня сетен страшен час,
вий отвърнахте със — не!
Вашта родна дъщеря,
расла с грижа най-добра,
не пожалихте, дори
дадохте я за пари!

Помня — раснах аз в любов...
Татко сявга бе готов,
нещо щом поисках аз,
имах го — и то завчас.

Но в подбора за жених
с вашта милост се простих:
в ярост татко се скоси!

Скубе майка ми коси...
Моя съкровен копнеж
не изпълнихте тогаз...
Без съвета ви зловещ
друга щях да бъда аз!
И защо — от бащин дълг? —
хвърли ме в уста на вълк?
За богатство и пари
ти ме щедро подари.
За живота ми проклет,
татко, теб благодаря!

Щом не щеш Сетнер за зет,
аз не съм ти дъщеря!
Татко, майко, дайте нам
със Сетнера благослов,
и довек от днес натам
да живеем в мир, в любов!

Майката:
— Чуй я, блудницата! Бре!
Вплел я дяволът Сетнер!

Да си ходим по-добре,
плюй на щерка, Мигедер!

Мигедер:
— Их, Сетнер! Загина с теб
нашто хубаво дете!
Нека тук да опустей
дъщеря ми в тоз бордей!
До-ще време, ти сама
ще се върнеш у дома!
Ще речеш: сега ценя
бащината добрина...
Хайде, старо! Дойде час!
Вече ясно се разбра —
ех, не щѐ да тръгне с нас
родната ни дъщеря!

Майката:
— Да изсъхнете на кръст —
голи съчки в тоз бордей!
Да изгниете на пръст —
червеят да затлъстей!

... С клетва майка и баща
се разделят с дъщеря.
Ни по пътя вечерта
чу се думица добра.
Слънцето черви от срам
в залез алени лъчи.
До Нарспи Сетнер мълчи.
Майка му крий поглед ням.

14. ЧЕТИРИ СМЪРТИ

Дай на страстите си дар
и на морния — да спи.
Тегне сладкия товар
на съня върху Силби.

Селяните тежко спят.
Тежко дреме и лесът.
В тишината на нощта
гони вятърът листа.
Две коли с два коня впряг
предпазливо тополят,
от леса завиват път
към селото, цяло в мрак.
И внезапно грозен вик
се раздава и във миг
литва някой, пръв дозел
викота — стремглав и смел.
Но колите с гръмък шум
хукват по обратен друм —
бягат във галоп и тръс,
чезнат в храсталака гъст.

Шум и глъч навред ехти,
цяло село е на крак.
„Мигедер ограбен!“ „Как!“
вика някой, друг шепти.
Във тревога е Силби —
що е станало там, що?
Бягат хора на тълпи
къмто лобното място.
„Мигедер е бил обран!“
„Целият му двор е пуст —
нямали са страх и свян
влезли чак в самия пруст!“
„И заколват в мрака чер
Мигедерца с Мигедер!
Първом дали водка зла
на ратайските гърла...“
„Пръв Сетнер политнал сам
в Мигедеровия двор,
но злодеят зверски там
в черепа му вбил топор!“

Мигедер убит, обран —
на злодеите във дан...
И имота му широк

даже не запазил бог.
И Сетнер лежи убит
със топора на злодей...
За такъв погром в Силби
се не помни, нито пей.
Щерката на Мигедер
няма сили да ридай —
дома бащин ѝ е чер,
пуст е старият сарай...
В няма скръб мълчи, седи
с тежък камък на гърди,
а сърцето бий, тупти,
иска вън да излети.
Щом се болката стопи,
и ще рухнеш ти, Нарспи!
Ето пак е у дома —
наридай се ти сама:

„О родители, защо
ме извикахте в тоз свят?
Видях аз живот нерад,
пълен с мъки, и жесток.
О защо, добър мой бог,
си ми вдъхнал ти душа,
за да страдам и греша —
и защо към мен си строг?
О кажи, душа, защо
си наказана? В света
няма ли за теб място?
Само ти си сирота!
О Нарспи, защо ли взе,
в пазва скри едно въже,
с плач през бащиния двор
тръгна в полския простор?
Никой, никой минувач
и не дръзва да я спре,
хората до късен здрач
шепнат в селото навред.

Пуст бе слънчевият кър,
празнично бе озарен,

всеки наш чуваш добър
тачи петъчния ден.
Ала никоя мома
да запее не посмя,
ни хоро да вий ерген
подир вчерашния ден.
Старците на кръстопът
се съветват шепнешком
как, кому да продадат
Мигедеровия дом.
Но Нарспи я няма там.
Пращат да я призоват.
Всички крачат в поход ням
жертвите да погребат.
Купчина от свежа пръст,
горък плач околовръст.
Там Сетнер заспа в ковчег —
нека е сънят му лек!

По обяд в село Силби
пак се сбират хора в куп:
ах, намерили са труп
нейде клетата Нарспи!
Конниците все една
носят в селото тъжба:
в Грънстената долина
виси на една върба...
И под нея по-подир
изкопали вечен ров
да почива там във мир
оградили с плет лесков.
Зайде слънце, падне нощ.
Спи чувашът сън дълбок.
Съмне ли се, с нова мощ
се затруди в кър широк.
Само за Нарспи една
падна вечна тъмнина.
Само в гроба чер, уви,
мъката си тя надви.

Тъй съдбата отреди:
преживя Нарспи в беди!
За жестоки нрави тя
си пожертва младостта.
Щедро господ ѝ откри
свят без край и без конец
с хубостта се озари
в радост майка и отец.
Обич чиста бог велик
вля във нейното сърце,
но родителски ръце
ѝ завързаха петлик!
Легна тя във гроб дълбок,
но остави славна чест.
За живота ѝ жесток
пей се песен и до днес.
И до днеска във Силби
в дни на пек и суховей
с почит някой се отбий
гроба ѝ с вода полей.

СЪДЪРЖАНИЕ:

1. В село Силби 11
2. Красавица мома 15
3. Вечер пред Сѝмек 19
4. Сватба 26
5. У знахаря 28
6. Бягство 32
7. Две сватби 35
8. В Хужалга 39
9. След Сѝмек 43
10. Престъплението на Нарспи 46
11. В Силби 53
12. В леса 54
13. Баща и майка 57
14. Четири смърти 63

Цена 1955 г. — **2·10 лв.**
Цена 1962 г. — **0·21 лв.**